

Deli Éva

AZ IGAZSÁGÜGYI MEGFIGYELŐ ÉS ELMEGYÓGYÍTÓ INTÉZET BEMUTATÁSA

Bevezetés

Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (a továbbiakban: IMEI) szakmatörténeti fejlődése 125 évet ölel fel. „*Mélységes mély a múltnak kútja*” idézhetnénk Thomas Mannt, mivel a tanulmány írásakor adatokat kutatva gyakran ütköztünk bele abba, hogy bizonyos időszakokra vonatkozóan alig van információnk, vagy csak szájhagyomány útján ránk maradt emlékekből rakható össze a folyamat. Szerencsére az intézetben ma is több olyan – különböző szakterületen működő – kolléga dolgozik, akik őrzik elődeik szakmai tapasztalatait, történeteit. Mindezt egy láncra fűzve született ez a tanulmány.

A pszichiátria rövid történeti áttekintése

Mivel az emberiség történetében az elmebetegekkel való bánásmódot jelentősen befolyásolta az adott kor gondolkodásmódja, ezért az IMEI történetének és szerepének bemutatásakor szükségeszerű a történelmi háttér feltárása mellett a pszichiátriai szakmai fejlődés figyelembevétele is.

Bár már az időszámításunk előtti időkben is megfigyelték és leírtak elmebetegsége (pl. depresszió) jellemző tüneteket, azonban a különböző korokban igen eltérő módon viszonyultak az elmebetegekhez (az ókorban próbálták megnyugtatni és védelmezni őket, a középkorban üldözték és gyakran kivégezték az „ördög által megszállott, bűnös” személyeket, de még a XVIII. század első felében is igyekeztek a társadalomtól elzárt intézetekben elkülöníteni vagy börtönben tartani a furcsán viselkedő egyéneket).

Fordulópontot a francia Philippe Pinel szimbolikus jelentőségű szemléletváltása jelentett 1798-ban, amikor 49 elmebeteget szabadított meg a rabláncoktól, és az orvostudomány keretében egy új szakot hozott létre a pszichiátria tanulmányozásának bevezetésével. Ekkortól tekintették betegségnek az elmezavart.

Magyarországon az első elmegyógyintézetet 1852-ben alapították meg, és pár évvel később megszületett az első magyar nyelvű pszichiátria könyv is. Ekkor a betegeket körülvevő személyzet legfőbb szerepe a társadalom védelme, az őrzés és a fegyelmezés

volt. E feladatok végrehajtásához számtalan kényszerítő eszközt, fegyelmező módszert alkalmaztak (kényszerzubbony, hálóságy, „fürdőkezelések”, vizes lepedőbe csavarás).

A XIX. század második felétől kezdtek olyan elmeegógyintézeteket építeni, amelyek falai között az elmeegógyászat teljes értékű, önálló gyógyító szakmává válhatott.

A neurológia és a pszichiátria, mint tudomány, ebben az időben még nem vált igazán ketté, azonban hatalmas fejlődésen ment keresztül. Megváltozott ugyanis az elmebetegségről való gondolkodás és megváltoztak a társadalmi szükségletek is. Új felfedezések és felismerések révén, a „test-lélek” klasszikus filozófiai problémájára természettudományos megoldásokat kerestek, melynek hatására alapítottak Európa szerte nagy ideg- és elmeegógyintézeteket, olyanokat például, mint a magyar Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézetet 1868-ban (eredeti nevén: Budai Magyar Királyi Országos Tébolyda).¹

Az IMEI története, szakmatörténeti fejlődése

Az elmebetegek büntethetőségére vonatkozóan nagy jelentőségű változást fogalmazott meg az 1878. évi V. törvény (a Csemegi-kódex), ami a beszámíthatóságot kizáró és enyhítő okok között említi az „elmebetegség zavartságát”. A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvény szerint *„Mindazon gyógyítható és gyógyíthatatlan elmebetegek, kik a közbiztonságra veszélyesek, gyógyítás, illetőleg eltartás végett elmeegógyintézetbe helyezendők”*. A felgyógyult betegeket azonnal el kellett bocsátani. A vizsgálati foglyok elmeállapotának megfigyelése központi tébolydáknak, illetve a fogházakban zajlott, amelyek zsúfoltak voltak, a megfigyelés sok időt vett igénybe, ráadásul megfelelő, szakképzett személyzet híján az eredménye is gyakran kétséges volt, így 1896. 11. 1-jén létrejött a Letartóztatottak és Elítéltek Országos Megfigyelő és Elmegyógyító Intézete a kőbányai gyűjtőfogház mellett. Az intézet indulásakor mintegy 70 ágygal, akkor korszerűnek számító kis kórtermi zárkákkal kezdte meg működését.

Első vezetője 1896-1908 között Dr. Moravcsik Ernő Emil volt, aki megalapozta és jelentőssé fejlesztette hazánkban a tudományos törvényszéki elmekórtant és lélektant. Dr. Moravcsik Ernő Emil pályája kezdetétől érdeklődött a pszichiátria igazságügyi vonatkozásai iránt. 1887-től a Budapesti Törvényszék elmeorvos szakértője lett. Feladata volt az „elmebeteg büntetettek” felismerése és „beszámíthatóságuk fokozatának minősítése”. A Jogi és Államtudományi Karon törvényszéki elmekórtant és lélektant adott elő. Az 1888-ban megjelent „Gyakorlati elmekórtan” című könyvében a pszichiátriai gyakorlatnak az igazságszolgáltatás keretében történő felhasználásával

1 Erős F. (2014) p. 37.

is foglalkozott. 1894-ben az Igazságügyi Orvosi Tanács és Törvényszéki Orvosi Vizsgálóbizottság tagja lett.²

Az intézet működésében kezdettől teret kapott az a felfogás, hogy elsősorban nem őrizni kell a betegeket, hanem megelőzni, illetve gyógyítani a betegségeket.

Az első igazgatót id. dr. Németh Ödön bv. orvos alezredes követte az intézet élén 1908-tól. Megbízásának lejárata nem ismert, azonban 1924-ből még van adat arra vonatkozóan, hogy ő volt az igazgató.

Később dr. vitéz Szecsődy Imre igazgató főorvos vezette az intézetet, megbízásának kezdő időpontja nem ismert, azonban a fellelhető adatok szerint 1939-ben még ő töltötte be ezt a tisztséget. Az intézet ezekben az időszakokban már Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeegógyító Intézet néven szerepelt.

Mai értelemben vett, korszerű gyógykezelésről ekkor még természetesen nem beszélhetünk, hiszen a pszichiátriában újabb forradalmi változás csak az 1950-es évektől következett be: ekkor kezdték meg hódító útjukat a pszichiátriai gyógyszerek, amelyek már nem kizárólag a betegek lenyugtatására szolgáltak, hanem az elmebetegségek klasszikus tüneteit (hallucinációk, téveszmék) is képesek voltak csökkenteni. Emellett számos életet is veszélyeztető, kísérleti módszert is alkalmaztak, mint a görcskezelések, elektrosokk, a lázkezelés (a magas láz kiváltására a betegeket maláriával fertőzték meg) vagy a homloklebeny átmetszése.

A korszerű gyógyszerek bevezetésével a betegek pszichésen „hozzáférhetővé váltak” és megkezdődhetett a pszichoterápia, kidolgozásra kerültek a szocioterápiás eljárások, továbbá a modern szemléletváltást jelentette az ún. nyílt ajtó „open-door” rendszer, a pszichiátriai rehabilitáció és a társadalmi reintegráció is. A betegeket ellátó személyzet is egyre szakszerűbbé vált, megjelentek az első pszichológusok, megkezdődött az elmeápolók képzése. Az elmeápoló a régebbi őrző szerepből egyre inkább a gyógyító team önálló értékű tagjává vált.

Az intézetet ebben az időszakban dr. Sombor József bv. orvos alezredes igazgató főorvos (parancsnok) vezette. Megbízásának kezdete itt sem ismert, azonban az 1952. évben még van adat arra, hogy ő az igazgató főorvos. Az intézet elnevezése itt is megváltozott és Elmebetegek Biztonsági Intézeteként működött.

2 Dobrotka K. (2009) p. 109-112.

Az 1960. évi V. törvény – a Csemegi Kódexet felváltó Büntető Törvénykönyv – újabb feladatokkal ruházta fel az intézetet, valamint megszüntette a biztonsági őrizet intézményét.

A törvény bevezette a kényszergyógykezelést, mint határozatlan tartamú intézkedést, amelyet az erre a célra szolgáló Országos Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben kellett végrehajtani, ekkor már ifj. dr. Németh Ödön bv. orvos alezredes, igazgató főorvos regnálása alatt. Bizonyos esetekben a kényszergyógykezelés házi ápolásban történő végrehajtásáról is rendelkezhetett a bíróság.

A kényszergyógykezelés intézményének bevezetésével a kényszergyógykezelt betegek száma jelentősen növekedett, az intézet kapacitása kevésnek bizonyult. A működésben megjelenő problémák felgyorsították az önálló kórházzá átalakulás menetét. Ennek érdekében helyi és központi intézkedések bevezetése vált szükségessé.

1968 és 1979 között dr. Marton György bv. orvos ezredes, intézetvezető főorvos vette át az intézet vezetését, aki nagy szakmai gyakorlatú klinikus elmeorvos volt. Nehéz és kitartó munkával lerakta a korszerű egészségügyi működés alapjait és a lehetséges mértékig elfogadtatta a modern elmeorvászati alapelveket. Vezetése alatt jelentősen emelkedett az orvosok létszáma (24 fő). Ez a kedvező helyzet 2003-ig állt fenn, de a státuszok egyre nehezebben voltak betölthetők (jelenleg az orvosok száma ennek alig a fele, 12 fő).

A személyzet létszáma jelentősen növekedett, önálló pszichológusi csoport jött létre és belgyógyász szakorvosi állással bővült az orvosi létszám. Intézeti gyógyszerár létesült vezető gyógyszerésszel. Mintegy 100 ágygal beindult a Központi Kivizsgáló és Módszertani Osztály. Itt a Gyógyító Nevelő Csoportba helyezés céljából beutalt „személyiségzavaros” fogvatartottak, illetve az alkohol dependencia miatt a bíróságok által kényszergyógyításra kötelezett elítéltek kivizsgálása folyt. Ez utóbbi büntetőjogi intézkedés 2010. május 1-jével szűnt meg.

Az 1979-1982-ig tartó időszak alatt dr. Magyar Miklós bv. orvos alezredes vette át az intézet vezetői feladatait.

Őt 1982-1999-ig dr. Csicsay Claudius Iván bv. orvos dandártábornok követte az intézet élén, szintén intézet vezető főorvosként. Munkásságának köszönhetően az IMEI – büntetés-végrehajtási intézetként és speciális elmeorvászati intézményként is a Magyar Kórházszövetség tagja lett.

1982-től részleges felújítást követően a betegek a nap bármely szakában elhagyhatták a kórtermeket, megszűntek a hálós ágyak. Ugyan ebben az időszakban a márianosztrai

munkaterápiás osztály az ún. Kisfogház épületében került elhelyezésre. A munkaterápia folytatódott, a betegek számára asztalosműhely került kialakításra. A Budapesti Fegyház és Börtön jelenlegi B objektuma területén kerteszetet működtettek, a betegek parkgondozási feladatokat láttak el a János Kórházban és az intézet közelében fekvő X. kerületi önkormányzat nappali táborában. 1994-től kezdődően a külső terápiás munkák megszűntek, valamint a belső foglalkoztatás is visszaesett.

1980-as években az orvosi tevékenység – az akkori szabályozásnak megfelelően – úgy alakult, hogy frissen végzett orvosok látták el a szakmai feladatok jó részét szakorvosok irányítása mellett. Tevékenységük lefedte a pszichiátriai feladatok nagy részét, a gyógyszeres terápia mellett részt vettek a pszichoterápiás csoportokban, szervezték a betegek szociális ellátását, kapcsolatot tartottak a hozzátartozókkal.

Az intézet vezetése egyre inkább felismerte a pszichológiai szakterület fontosságát, így 1987-ben létrejött a pszichológusi csoport. A szakpszichológusok a szakorvosokkal szorosan együttműködve eleinte elsősorban pszichodiagnosztikai tevékenységet folytattak. Később a – klasszikus pszichiátriai osztályokon civilben is működő – nagycsoportok mellett megkezdődtek a kiscsoportos- és egyéni terápiás foglalkozások is.

Ebben az időszakban rendszeressé váltak a nevelők által szervezett különböző betegprogramok, vetélkedők, disco, istentisztelet, énekkar és egyéb szocioterápiás csoportfoglalkozások.

A 90-es években lassan bekerültek az intézet gyakorlatába a modern terápiás elvek, tovább folytatódott az intézet szervezeti és szemléleti átalakulása. A szakorvosok száma ekkor még optimálisnak volt mondható, a kényszergyógykezelt osztályokon 60 beteggel 2-3 orvos is foglalkozott.

1994-ben, két évvel a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény hatályba lépését követően, a munkaerőpiacon az IMEI veszített presztízséből.

A pszichiáteri szakma egyre inkább hiányszakma lett, ennek eredményeként az orvos létszám időnként kritikussá vált. A nyugdíjas osztályvezetők alkalmazásával a helyzet sokáig stabilizálható volt, de a tendencia jelenleg is az orvosi létszám csökkenése.

Az osztályvezető főorvosok civil kórházakban korábban nagy tapasztalatot szerzett pszichiáterek voltak, mint dr. Benke Bálint, dr. Szendrői Mária és dr. Járányi Éva.

A Neuropszichiátriai Osztályt a magyar pszichiátriai szakmában széleskörűen elismert dr. Kuncz Elemér vezette, aki korábban a Magyar Pszichiátriai Társaság alelnöke, az OPNI igazgató-helyettese volt. Az Egészségügyi Tudományos Tanács Szakértői

Testületének tagja, az MPT Igazságügyi és Pszichológiai Szekciójának elnöke volt. Évtizedekig igazságügyi szakértőként tevékenykedett és az elmeorvos szakértők képzését is irányította. Szakmai munkája elismerésül Oláh Gusztáv Életműdíjban részesült.

2000-ben – a szakmai fejlődés újabb nagy lehetőségeként – a pszichológiai csoport Klinikai Pszichológiai Osztállyá alakult (a továbbiakban: KPO) Zsombor Júlia klinikai szakpszichológus vezetésével, 4 főállású munkatárssal. A diagnosztikai tevékenység jelentősen megnőtt, a csoport és egyéni terápiás tevékenység tovább bővült.

A Pszichopedagógiai Osztály szintén 2000-ben alakult, Szűcs Attila bv. alezredes vezetésével 5 fő nevelőtiszttel. A betegek ügyeinek és kapcsolattartásának intézésén kívül a gyógyulásukat és szabadidejük hasznos eltöltését elősegítő szocioterápiás, sport- és szakköri foglalkozások megszervezése és lebonyolítása tette ki a nevelői munka egy jelentős részét. A rendezvényeken a betegek önkéntes alapon vehettek részt. A nevelők és a szerződéssel bejáró szakemberek az alábbi programokat és foglalkozásokat biztosították a betegek részére: színjátzó/báb szakkör, ének-zenei készségfejlesztő foglalkozás, kreatív terápiás foglalkozás, zenés-táncos összejövetel (disco), könyvtár, az időjárás függvényében sportfoglalkozás (foci), zenehallgatás.

1999-től 2016. januárig dr. Antal Albert PhD. közalkalmazott volt az intézet főigazgató főorvosa, aki az igazságügyi orvosszakértők oktatásában vállalt szerepével, a tudományos tevékenység támogatásával, az intézet ismertségének és elismertségének növelésével az IMEI-t az egészségügyi tudományos élet szereplőjévé tette. Elindult egy oktatói, kutatói, publikációs tevékenység is.

1999-ben az IMEI megszervezte a Magyar Szuicidológiai Társaság tudományos ülését, ahol több kolléga tartott előadást. A következő években a szakorvosok az orvosegyetemi előadások mellett a klinikai szakpszichológusokkal karöltve a jogtudományi karon is tartottak képzéseket. Az IMEI munkatársai részt vettek a Magyar Igazságügyi Orvostani Társaság 4 évente megtartott tudományos ülésein is. Az igazságügyi elmeorvos képzésben 1 hónapos intézeti gyakorlat került beiktatásra.

Az IMEI tudományos tevékenységének fellendülését jól mutatja, hogy 2006-tól a pszichiáter szakorvosok és a KPO szakpszichológusai minden évben előadásokkal vettek részt a Magyar Pszichiátriai Társaság Vándorgyűlésein, illetve a Magyar Pszichológiai Társaság konferenciáin. Az igazságügyi szekcióban aktív résztvevőként 2-6 előadást tartottak jelentős érdeklődés mellett. Ennek révén a szakmai közélet egyre jobban megismerte az IMEI-ben folyó szakmai munkát.

2016-2020-ig az IMEI főigazgató főorvosa dr. Hamula János rendvédelmi alkalmazott volt, aki több évtizedes orvossalmai tevékenységével, tapasztalatával az IMEI további szakmai fejlődését, az intézet társadalom felé történő nyitását, ismertebbé tételét tűzte ki célul. Az IMEI nyitása a szakmai közelet felé ebben az időszakban saját konferenciák szervezésében is megnyilvánult.

2015-ben az IMEI nemzetközi esemény színtere volt. Itt ülésezett a Ghent Group elnevezésű elmeszakértőket tömörítő szervezet 30 külföldi és kb. ugyanennyi hazai szakember részvételével.

2017. november 28-án került megrendezésre a „Minden Egész eltörött – Életutak a kényszergyógykezelés után” című konferencia. A cél az volt, hogy az intézet szakmai párbeszédet kezdeményezzen azokkal a szervezetekkel, akik közösségi vagy szociális ellátás formájában aktív szerepet vállalnak, vállalhatnak a betegek kényszergyógykezelését követő életének segítésében. A rendezvényre 74 meghívott vendég regisztrált, a hallgatóság büntetés-végrehajtási szakemberekkel – köztük az IMEI dolgozóival – egészült ki, így a résztvevők száma összesen 98 fő volt.

A konferenciát – melynek helyszínét a Budapesti Fegyház és Börtön biztosította – Dr. Nemes Nagy Anna bv. o. ezredes asszony nyitotta meg a büntetés-végrehajtás keretén belül működő egészségügyi ellátórendszeréről tartott előadásával, ezt követően Dr. Hamula János főigazgató főorvos három szakterület képviselőjével együtt az intézmény szakmai munkáját mutatta be.

A program során a meghívott előadók az igazságügyi pszichiátriát érintő legfontosabb kérdésekről tartottak előadásokat – úgy, mint a kriminalitás és pszichiátriai betegségek kapcsolata, a kockázatbecslés, az elme-szakértés, a közösségi pszichiátriai ellátás és a prevenció. Az előadások szakmailag igen magas színvonalúak voltak, és olyan nemzetközi kitekintést, illetve új kutatási eredményeket is tartalmaztak, melyek az IMEI számára gyakorlati szempontból is hasznosíthatóak lehetnek.

2018. november 13-án hasonló célokkal zajlott le az „Aki előtt a kaput becsukják” – *Diagnosztikus és terápiás dilemmák a kényszergyógykezeléssel összefüggésben*” című konferencia 72 résztvevővel. A délelőtti program során a meghívott előadók az igazságügyi pszichiátriát és a különböző terápiás megközelítéseket érintő legfontosabb kérdésekről tartottak előadásokat, – úgy, mint a pszichiátriai kockázatelemzés (különös tekintettel az erőszakos magatartásra), az igazságügyi elmeorvos-szakértés és a bírói felülvizsgálat, az addiktológia és a képi kifejezés-pszichológia. Délután három párhuzamosan futó program közül választhattak a vendégek. Egy meghívott művészetterapeuta és egy pszichológus a non-verbális terápiákról tartott előadást, egy terápiás szakember addiktológiai témában vezetett workshopot a vendégek aktív

résztvételére építve. Emellett kerekasztal-beszélgetés is folyt, a kényszerszergyógykezelés megszüntetésének különböző – kezelőorvosi, szakértői, bírói – szempontjain túl szóba került a pszichiátriai betegotthonok igen korlátozott férőhely száma, mely a kényszerszergyógykezelés megszüntetését is gyakran érinti. Dr. Hamula János főigazgató főorvos ismertette, hogy az igazságügyi tárcával folyó egyeztetések során milyen elképzelések körvonalazódnak a kényszerszergyógykezeltek tartós pszichiátriai ellátására vonatkozóan. A konferencia intézménylátogatással zárult.

2019. november 19-én került megrendezésre az „*Utak tévutak helyett, lehetőségek a pszichiátriai betegek foglalkoztatásában*” című konferencia.

A konferencia azt a célt tűzte ki, hogy az intézet megerősítse és szélesítse a szakmai kapcsolatrendszerét és párbeszédet kezdeményezzen azokkal a szervezetekkel és szakemberekkel, akik az elkövetkezendőkben aktív szerepet vállalhatnak a betegek intézet falai között történő terápiás foglalkoztatásában, illetőleg foglalkoztatnak megváltozott munkaképességű munkavállalókat, így segítve a kényszerszergyógykezelés megszüntetése után a betegek társadalmi reintegrációját. A rendezvényen a résztvevők száma a meghívott vendégekkel és az IMEI dolgozóival együtt pontosan 100 fő volt.

A délelőtti program során, a meghívott előadók tartottak előadásokat: a pszichiátriai betegek foglalkoztatási lehetőségeiről, a rehabilitációról a szociális szolgáltatások rendszerében, amit a foglalkoztatási rehabilitációs innovációk és jó gyakorlatok bemutatása követett. Ezután a Belügyminisztérium szolgáltatás módszertani vezetője a fogvatartottak reintegrációja kiemelt projekt tapasztalatairól és fejlesztési lehetőségeiről beszélt, utalva a munkaerőpiaci igényekhez igazodó új szakmai képzés programkövetelményeinek kidolgozására, mely az intézetben a kézműves ajándéktárgy készítő szakmaképzés formájában valósulhatott meg. A vendégek megtekinthették a szakmaképzés ajándéktárgyaiból készült kiállítást, és lehetőségük nyílt két kényszerszergyógykezeltekkel is beszélgetni, akik a maguk által készített tárgyakat is bemutatthatták. Délután kerekasztal-beszélgetésre került sor, mely a szakmaképzésben résztvevő betegek közreműködésével zajlott és egyrészt a tanfolyam tapasztalatait, másrészt a pszichiátriai betegek rehabilitációs foglalkoztatását járta körül interaktív formában. A konferencia intézménylátogatással zárult.

A fenti szakmai fórumok, rendezvények programjainak részletesebb bemutatása is jól szemlélteti az IMEI rendkívül szerteágazó szakmai tevékenységét, amelynek a külső szakmai közelet felé történő reprezentálása létfontosságú kérdés, mivel ennek révén lehet eloszlatni azokat a negatív legendákat, amelyek az intézethez köthetők, továbbá segíti a kényszerszergyógykezeltek társadalmi reintegrációját. Ez utóbbi cél érdekében az IMEI vezetése már 2016 előtt kapcsolatba lépett a Pszichiátriai Betegek Érdekvédő Fórumával is. Az IMEI a pszichiátriai ellátás jövőbeni szerkezetének kialakításában

is partnerként szerepelt. Segítette szakmailag a civil ellátásban kialakuló forenzikus pszichiátriát, valamint az elmeorvos szakértői tevékenységben is partnerként lépett fel.

Napjainkra az IMEI büntetés-végrehajtási intézetként, speciális elmeorvosi szakmai tevékenységét, feladatait maradéktalanul és szakszerűen, korszerűen ellátó, teljes értékű egészségügyi intézménnyé vált, ahol – az alapításkori 70 ágyhoz képest – jelenleg 311 ágyas kapacitással, mintegy 120 fős szakképzett egészségügyi személyzet végzi a gyógyító tevékenységet.

Az intézet szemléletében megfelel a korszerű európai követelményeknek. A további fejlődés munkaszervezési, minőségfejlesztési kérdés.

Felhasznált irodalom

Erős Ferenc (2014): Kínzás vagy gyógyítás? Pszichiátria és pszichoanalízis az első világháborúban. Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat, Vol. 5. No. 8.

Dobrotka Katalin (2009): A magyar börtönügy arcképcsarnoka – Moravcsik Ernő Emil (1858 – 1924). Börtönügyi Szemle, 2009/2., p. 109-112.

